

Ankara'dan Isis-Tykhe Betimli Sihirli Bir Grup Yüzük Taşı

A Group of Gems with Isis-Tyche Depictions from Ankara

Melih Arslan¹ , Yavuz Yeęin²

öz

Bu alışmada Ankara'dan 13 adet oyma yüzük taşı ikonografik özellikleri bağlamında değerlendirilmektedir. Söz konusu eserler Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonlarında yer almaktadır. Eserler üzerinde Isis ve Isis-Tykhe betimleri yer almaktadır. Isis'in Mısır inanç sisteminde yer alan baş tanrıçalardan biri olduğu bilinmektedir. İkonografiye bakıldığında tanrıçanın daha çok oğlu Harpokrates ve eşi Osiris (Serapis) ile birlikte betimlenmiş örnekleri ile karşılaşılmaktadır. Ancak zaman içinde özellikle kurulan yakın kültürel ilişkiler ile Isis'in Yunan ve Roma dünyasında farklı tanrıçalar ile kaynaştığı görülmektedir. Bu tanrıçalardan biri de şans ve kader tanrıçası Tykhe'dir. Buradaki yüzük taşlarında ve amuletler üzerinde, Isis ve Tykhe birleştirilmiş bir şekilde betimlenmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan eserler detaylı olarak incelendiğinde bunların Isis-Tykhe oldukları tespit edilmektedir. Isis-Tykhe betimli yüzük taşları, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, kişisel mühür olarak kullanılmasının yanında, sağlık ve kötü kaderden korunma amacıyla da kullanılmıştır. Çalışmada tanrıçanın Greko-Romen dünyada kazandığı yeni özellikler ile eklektik bir forma büründüğü ve farklı tanrıçalar ile bütünleşmiş biçimde betimlendiği örnekler incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Isis, Isis-Tykhe, Pantheistik, Roma Dönemi, Oyma Yüzük Taşları

ABSTRACT

This study evaluates 13 intaglio engraved ring stones from Ankara through their iconographic features. These artifacts come from the collections of the Ankara Museum of Anatolian Civilizations and the Erimtan Archaeology and Art Museum. The artifacts contain depictions of Isis and Isis-Tyche. Isis is known one of the chief goddesses in the ancient Egyptian belief system. When examining the iconography, more examples are encountered of the goddess depicted with her son Harpocrates and her husband Osiris. However, due to the close cultural relations that were established over time, Isis was observed to have been combined with different goddesses from the Greek and Roman worlds. One of these goddesses is Tyche, the goddess of luck and fate. Isis and Tyche are depicted as integrated on the ring stones and amulets discussed here. In other words, the depictions are of Isis-Tyche. This study examines the ways in which the goddess Isis had developed an eclectic form with the new features she gained from the pantheon of the Greco-Roman world and how she was depicted as being integrated with other goddesses. Ring stones with depiction of Isis-Tyche were used as personal seals in the Roman Imperial Period, as well as being and were also believed to bring the wearer good health and protection from bad luck.

Keywords: Isis, Isis-Tyche, Pantheistic, Roman Empire, Intaglio Gems

¹Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü ve Turizm Fakültesi, Ankara, Türkiye

²Ardahan Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ardahan, Türkiye

ORCID ID: M.A. 0000-0002-2152-1564;
Y.Y. 0000-0001-7901-6352

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Yavuz Yeğin,

Ardahan Üniversitesi Arkeoloji Bölümü,
amlıatak Ardahan, Türkiye
E-mail: yavuz.yegin002@gmail.com

Başvuru/Submitted: 22.01.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 06.04.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 09.05.2022

Kabul/Accepted: 06.06.2022

Atıf/Citation: Arslan, M., & Yeğin, Y. (2022).

Ankara'dan Isis-Tykhe betimli sihirli bir grup yüzük taşı. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 26, 81–100.

<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1061883>

EXTENDED ABSTRACT

Amulets of different materials have been used from the earliest periods of human history up to the present in a wide variety of different cultural milieux. Stones of many different types were used for a variety purposes in Egypt and Mesopotamia, but semi-precious ring stones are associated especially with the technical innovations in the late Classical Hellenistic Greek and Roman Empires. From there, their use was continued directly into the early Christian and Byzantine periods and subsequently into the Islamic societies of the Near East to the present day.

The most general value of semi-precious stones when fitted into rings was as seals and/ or personal jewellery. Based on the Greek lithic tradition that was largely taken over from Babylonia and Egypt, such stones were clearly believed to have both protective and healing effects that could be enhanced by engraving specific designs on them. The 13 ring stones discussed in this article will be studied in this context. Two of the ring stones were found during the work conducted by the Ankara Juliopolis Necropolis Excavation, nine are currently in the possession of the Ankara Museum of Anatolian Civilizations, while the last two are in the Erimtan Archaeology and Art Museum, also in Ankara. All depict the goddess Isis either in one of her classic stances or fused with the goddess Tyche/Fortuna or some minor variation of her (e.g., an Isis-Athena-Nike combination is found in the Erimtan Museum). One of these latter examples is engraved with the name of the owner, Asklēpidos, a very common theophoric name calqued from Asclepius, the god of medicine. Two items were found in Juliopolis, while the other 11 were acquired by purchase. All were able to be dated between the 1st-3rd centuries ce. Although their provenance is not known precisely, they do at least attest to the popularity of the motif in Anatolia.

As the sister/wife of Osiris and mother of Horus, Isis played an increasingly important role in Pharaonic Egyptian religion as lord of the mystery of life and birth. Starting in the New Kingdom, she was depicted wearing a headdress consisting of the cow-horns of the fertility goddess Hathor on either side of the sun-disk, all set on a crown of rearing uraeus serpents. In Pharaonic Egypt, she had already been equated with a whole range of other deities, primarily Ma'at as the principle of divine order and Heka as the cosmic principle of magic. The intense Greek interest in late-period Egypt began in the late Archaic period, and this interest stimulated the production of numerous descriptions and "factual" histories of the country during the Greek Classical period, the best known being Book 2 of Herodotus' *The Histories*. With Alexander the Great's conquest of Egypt in 332 bce and the advent of the Macedonian dynasty of the Ptolemies, worship of Isis spread widely throughout the Eastern Mediterranean, especially in the areas controlled or dominated by the Ptolemies such as Greece and parts of what is now the west coast of Turkey. With the invention of the syncretistic god Serapis, Isis came to form part of the sacred family of husband, mother, and child (Horus, then called Harpokrates).

Just as Isis had been identified with many other deities in the later Pharaonic and Persian periods in Egypt, she was also equated in the Hellenistic period with many other goddesses in the Greek pantheon such as Demeter, Hera, Selene, Aphrodite, and Tyche. At the same time, a set of standard depictions of the goddess was established and remained largely unchanged thereafter. In the later Hellenistic period, however, evidence of the cult diminished markedly, only to revive at the end of the 1st century ce and again in the Roman imperial period in particular, when the cult spread rapidly into the Western Mediterranean.

In contrast with the case of Serapis, no full catalogue exists yet regarding Isis-types on gems, and thus no consensus exists yet regarding classification of the types that appear in this medium. However, a reasonably good selection is found from V. Tran tam Tinh (1990) in his article 'Isis' for the *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, which has been adopted here. Based on his estimates, Isis-Tyche (Fortuna) types are the most common among the compound types. The goddess is standardly represented wearing a modius, long chiton and himation, and holding a steering-oar and cornucopiae (horn of fertility). She may also hold an ear of grain and a poppy-seed signifying prosperity or a *sistrum* signifying her sacred cultic rattle. Sometimes a flaming altar is shown beside her to indicate cultic worship. Tran tam Tinh further divides this general scheme into three categories: a) Isis shown with an Isis knot on her breast, b) Isis without such a knot, and c) Isis wearing a modius, lotus crown, and cow horns with an Apis bull or flaming altar beside her, holding the rudder in her right hand and cow's head or falcon in the left.

In some previous publications, these types have on occasion been improperly identified as representations of Tyche rather than Isis-Tyche. This study sets out to correct this error and to discuss the possible reasons for the use of Isis-Tyche/Isis-Fortuna types on finger rings. Moreover and together with the many other cultural items, these types attest to the lively communication between the wider Greco-Roman world and Anatolia during the Roman Empire. Given the limited interest in Roman-period ring stones in Turkey, the study lastly aims to fill this gap and help extend awareness of these small but interesting artefacts.

Giriş

Makalenin konusunu, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Erimtan Arkeoloji Sanat Müzesi koleksiyonunda bulunan Isis ve Isis-Tykhe betimli 13 yüzük taşı oluşturmaktadır.

Söz konusu süs taşlarının tümü, Roma İmparatorluk Dönemindedir. Çoğunluğu yüzük taşı olan eserlerden, sadece ikisi amulet (muska) olarak kullanılmıştır. 11 yüzük taşından 9'unda, Isis-Tykhe pantheistik tanrıça olarak betimlenmiştir. İki yüzük taşında ise, Isis-Tykhe, büst şeklinde betimlenmiştir. (**Res. 12 ve 13**) Gerek yüzük taşlarının özelliklerinden gerekse de tanrıça Isis'in gizemli özelliğinden dolayı, Isis-Tykhe betimli taşlar, takan kişiye güç ve güven kazandıran bir muska işlevi görmektedirler (Michel, 2004, no. 7, 10). Öte yandan bu objelerin uygun şekilde taşındığında taşıyan kişiyi kötülükten ve hastalıktan koruduğuna inanılırdı. Makalede öncelikle söz konusu eserler katalog bilgileri kapsamında değerlendirmeye alınacak ardından eserler üzerinde betimlenen bu kültürel sahnelerin Roma İmparatorluk Dönemindeki kullanımı ve önemine değinilecektir.

Eserlerin Tanımları ve Yorumlar

1-) Isis Betimli Amulet: Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonundaki 116-8-09 envanter numaralı amulet, 13 x 9 mm. ölçüsünde, açık mor renkli ametist taşındadır. Uzun oval formu ve düz yüzeyli taşın üzerinde, Isis ayakta sola durmaktadır; başında kobra taşıyamakta, tanrıça saçlarını ensede topuz yapmış, kısa kollu uzun peplos elbise giymiş, sağ eliyle gövdesine yılan dolanmış, tepesinde bir kuş (şahin?) olan asa ve sol elinde ise aşağı doğru Isis düğümünü tutmaktadır (**Res. 1**). Yer çizgisi mevcut. Bu şekildeki taşların bir çerçeve içinde boyna asılarak koruyucu ya da iyileştirici bir amaca dönük amulet olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Şimdiye kadar tanınmayan bu Isis betimli gem, MS 2.-3. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

2-) Isis-Tykhe Betimli Gümüş Yüzük: 2010 yılı Juliopolis Nekropolü Kurtarma Kazısında, 120 numaralı mezardan ele geçmiş bu gümüş yüzük, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Juliopolis takıları vitrininde sergilenmektedir (**Res. 2**). 12-62-11 envanter numaralı yüzüğün halka çapı, 21.8 x 21.6 mm., taşı, 10 x 7 mm. ölçülerindedir. F1 formundaki oval kesimli kırmızı jasper taş üzerinde, Isis-Tykhe betimlenmiştir (**Res. 2a**). Tanrıça ayakta, vücut cepheden, başı sağa dönüktür; saçlarını tepede ve ensede topuz yaparak toplamış, yüksek kemerli khiton ve himation giymiş, sağ kolunda bereket boynuzu (*cornucopia*) ve sarkar şekilde manto drapesi, ileri uzatmış olduğu sol elinin avucunda patera¹ tutmaktadır. Benzer ikonografiye sahip, bereket boynuzu ve patera tutan, gümüş kaplama bir Isis-Tykhe heykelcik çok yakın bir zamanda yayımlanmıştır (Bkz. İbiş, 2021, 82, Res. 16). Zemin çizgisi mevcut. Yüzüğün bulunduğu mezardan, Antoninus Pius'a ait Prusias ad Hypium darph

1 Patera ve bereket boynuzu tutan İsis-Tykhe figürleri için bkz. The Campbell Bonner Database, CBd-3664.

Kharon sikkesi ele geçmiştir. Tarihlendirmeyi kuvvetlendiren bu verilerden yola çıkarak eser, MS 2. yüzyılın ortasına tarihlendirilmektedir.

3-) Isis-Tykhe Betimli Bronz Yüzük: 2011 yılı Juliopolis Nekropolü Kurtarma Kazısı, 349 numaralı mezardan ele geçmiş olan bronz yüzük, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin alt kat salonunda, Juliopolis takıları vitrininde sergilenmektedir (**Res. 3**). 52-3-12 envanter numaralı yüzüğün halka çapı, 22 x 24.3 mm., taşı, 11.5 x 9.4 mm. ölçülerindedir. F1 formundaki oval kesimli krem ve bal renkli taş üzerinde, Isis-Tykhe betimlenmiştir (**Res. 3a**). Tanrıça ayakta, vücut cepheden, başı sağa dönüktür. Saçlarını tepede toplamış ve alın üzerinden enseye çepeçevre bir topuz yaparak kurdela ile bağlamış ve başında yüksek modius bulunan tanrıça, yüksek kemerli khiton ve himation giymiş, sağ elinde dümen ve buğday başakları tutuyor, sol yanındaki sütun üzerinde bereket boynuzu² durmaktadır (Tinh, 1990, no. 312i ve 313k bronz heykelcik). Tanrıça'nın sol kolu manto ile sarılmış ve taşın alt kısmında enine çatlaklıklar mevcut ve bu nedenle yer çizgisinin olup, olmadığı anlaşılamamaktadır.

Yüzüğün bulunduğu mezardan, Julia Domna betimli bir kharon sikkesi ele geçmiş olduğundan eseri, Septimius Severus Dönemine tarihlendirmek mümkündür.

4-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde sergilen³ 44-526 envanter numaralı yüzük taşı, 13.6 x 11 x 3.1 mm. ölçülerinde ve F1 formundadır. Uçuk kırmızı jasper taşın üzerinde, Isis-Tykhe ayakta, vücut cepheden, baş sola dönük betimlenmiştir. Başında iki tüylü İsis tacı yüksek kemerli khiton, sağ elinde bereket boynuzu ile yere sarkan bir şal, sol elinde dümen, buğday başağı ve haşhaş kozası tutmaktadır (**Res. 4**)⁴. Yüzük taşı, MS. 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

5-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde⁵ yer alan, 125-1-85 envanter numaralı Isis-Tykhe betimli yüzük taşı, 15.4 x 13.1 x 3.1 mm. ölçülerindedir (**Res. 5**). F1 formunda oval kesilmiş damarlı mat sarı jasper taş üzerinde, Isis-Tykhe ayakta, vücut cepheden, başı sola dönük, başında yüksek bir modius (veya kobra taç?) taşımaktadır, Yüksek kemerli uzun khiton ve himation giymiş, sağ elinde bereket boynuzu ve sarkan şal, sol elinde ise dümen tutuyor. Elbisesinin önü İsis düğümlü olup (Tinh, 1990, 784, no. 303-306), sağ boşlukta dümenin yanında, silindir gövdeli ateş sunağı (Tinh, 1990, no. 18a)⁶ bulunmaktadır. Yer çizgisi mevcuttur (**Res. 5**). Kobra taçlı, İsis düğümlü elbiseli ve sunak betimli yeni bir tip olan bu Isis-Tykhe figürü için MS 2.yüzyıl tarihi önerilmektedir.

2 Sütünce üzerinde bereket boynuzu tutan Isis-Tykhe örnekleri için bkz., Tinh, 1990, no. 312i ve 313k.

3 Bkz. Vitrin 7, no. 19b.

4 İki tüylü taçlı Isis-Tykhe örnekleri için bkz., Tinh, 1990, no.338 ve 344b; Konuk-Arslan, 2000, no. 85; ve buğday başağı ve haşhaş kozası tutan örnekler için bkz. Konuk-Arslan, 2000, no. 85, 87.

5 Bkz. Vitrin 7, no. 19a.

6 Sunak ve İsis için bkz., Tinh 1990: LIMC V, no. 18a (Thrakia-Perintus sikkesi), 221a (Mısır-Alexandria sikkesi).

6-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde⁷ yer alan, 139-7-95 envanter numaralı yüzük taşı, 11.6 x 8.6 x 3.9 mm. ölçüsündedir. F2 formunda oval kesilmiş mat kırmızı karnelyan taş üzerinde, ayakta Isis-Tykhe vücut cepheden, başı sola dönük işlenmiştir. Başında modius taşıyan tanrıça, yüksek kemerli khiton ve himation giyimli, sağ elinde bereket boynuzu ile yere sarkar şekilde şal ve sol elinde dümen ve haşhaş kozası? tutmaktadır (Konuk-Arslan, 2000, no. 81). Yer çizgisi mevcuttur (**Res. 6**). Benzer örneklerden yola çıkarak eser MS. 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

7-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde⁸ yer alan, 3481 envanter numaralı Isis-Tykhe betimli yüzük taşı, 12.8 x 9.3 x 3.1 mm. ölçülerindedir (**Res. 7**). F1 formunda oval kesilmiş kırmızı karnelyan taş üzerinde, Isis-Tykhe ayakta, vücut cepheden, başı sola dönük durmaktadır; başında yüksek bir modius taşıyan tanrıça, yüksek kemerli khiton ve himation giyimli, sağ elinde bereket boynuzu ile yere sarkar şekilde şal ve sol elinde dümen tutmaktadır. Elbise önünde Isis düğümü mevcuttur (Tinh, 1990, 784, no.303-306). Yer çizgisi mevcut. Benzer örneklerden yola çıkarak eser MS. 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

8-) Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde⁹ yer alan, 18865 envanter numaralı Isis-Tykhe betimli yüzük taşı, 11.5 x 8.9 x 2.8 mm. ölçüsündedir (**Res. 8**). F1 formunda oval kesilmiş siyah benekli kırmızı karnelyan taş üzerinde, Isis-Tykhe ayakta, vücut cepheden, başı sola dönük durmaktadır; başında yüksek bir modius bulunan tanrıça, yüksek kemerli uzun khiton ve himation giymiş, sağ elinde bereket boynuzu ile yere sarkar şekilde şal ve sol elinde dümen tutmaktadır (CBd-3661 benzer). Muhtemelen 7 numaralı taş ile aynı atölyede yapılmış olan bu eser de, MS. 2.-3. yüzyıl aralığına tarihlendirilmektedir.

9-) Isis-Tykhe ve Ma Betimli Amulet: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde¹⁰ yer alan, 18846 envanter numaralı amulet gem, 17 x 13.2 x 3.1 mm. ölçüsündedir (**Res. 9**). F1 formunda oval kesilmiş kırmızı jasper taş üzerinde, Isis-Tykhe ve Ma ayakta karşılıklı durmaktadırlar. Solda duran Isis-Tykhe, başında modius ve saçları başının etrafında kalın bir örgü veya geniş kenarlı bir diadem band ile çevrelenmiş, yüksek kemerli khiton ve himation giymiş, sağ elinde bereket boynuzu ile sarkan pelerin ve sol elinde dümen tutar şekilde betimlenmektedir. Sağda, Isis-Tykhe'nin karşısındaki tanrıçanın da saç giyimi aynıdır. Peplos giyimli bu tanrıça, sağ elini ileriye Isis-Tykhe'ye uzatmış, sol elinde tepesi topuz biçimli uzun bir asa tutmakta; ortalarında otlayan at ve üst kısımda Erciyes (Argaios) Dağı agalması yer almaktadır. Örnekler için bkz. CBd-3669; Konuk-Arslan, 2000, no. 38; Lafli,) ve diğer benzer örnekler için bkz. CBd-3668;). Yer çizgisi mevcuttur.

7 Bkz. Vitrin 7, no. 20a.

8 Bkz. Vitrin 7, no. 20e.

9 Bkz. Vitrin 7, no. 20d.

10 Bkz. Vitrin 7, no. 20c.

Kappadokia'da büyük olasılıkla Kaisareia atölyelerinde üretilmiş olduğu düşünülen amuletler ve yüzük taşlarında, kırmızı jasper ve kırmızı karnelyan en sevilen taş cinsi olarak öne çıkmaktadır. Benzer örneklerinden yola çıkarak amulet 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

10-) Isis-Tykhe Betimli Altın Yüzük: Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonunda bulunan, 1108 envanter numaralı altın yüzüğün taşı kırmızı jasper'dir. F3 formunda, sekiz köşeli (oktagon) taş, 10.5 x 8.5 mm. ölçüsündedir (**Res. 10**). Alt yüzü geniş, üst yüzü dar ve yüksek olan taş üzerinde, Isis-Tykhe ayakta sola durmaktadır; vücudu cepheden işlenen tanrıçanın, başı sola dönük verilmiştir. Başında yüksek bir modius (*kalathos*) bulunan tanrıça saçlarını yanlardan toplayarak ensede topuz yapmıştır. Kısa kollu, yüksek kemerli khiton ve himation giydiği anlaşılan tanrıça, sağ elinde dümen ve sol kolunda bereket boynuzu ve aşağı sarkar şekilde şal tutmaktadır. Dümen tutan çıplak olan koluna dolanmış bir yılan göze çarpar. Öte yandan kalçadan baldıra doğru elbisesine dolanmış, başları kalkık üç yılan figürü daha görülmektedir¹¹.

Figürün çevresinde, sağdan sola “ΑΚΚΛΗ-ΠΙΟΔΟ-[C?]” = Asklepios'un (mühürü) ifadesi yer almaktadır. Yazıt, taş üzerinde negatif, baskısında pozitif okunmaktadır (**Res. 10a**). Usta bir taş oymacısının elinden çıktığı anlaşılan figür, pozitif kazanmıştır. Yazıt ise, negatif kazanmıştır. Bu durum, yüzüğün koruyucu olma özelliğinin dışında mühür olarak da kullandığına işaret etmektedir. Çalışmamızda ele alınan tüm Isis-Tykhe'li taşlar üzerinde, tanrıça sağ elinde bereket boynuzu ve solda dümen tutar şekilde işlenmiş olduğu halde burada, semboller ters elde yer almaktadır. Yüzük taşında, bu yüzük Asklepios'un şeklindeki yazıt olması da yüzük taşının hem mühür olarak ve hem de koruma amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Yer çizgisi mevcuttur. Benzer bir ikonografi, Paris, Petit Palais koleksiyonuna bulunan, 30 x 20 mm. ölçüsündeki büyük jasper amulet'in B yüzünde görmekteyiz¹². Yüksek modius taçlı, bereket boynuzu ve dümen tutan Paris Isis-Tykhe'sinde, dümen tutan sol koluna yılan dolanmıştır¹³. Asklepios'un kişisel mühürü olarak kullanılmış iyi kalitedeki bu yüzük taşı, MS. 2. yüzyıla tarihlenmektedir.

11-) Isis-Tykhe-Athena-Demeter-Nike Kombinasyonlu Betimli Yüzük Taşı: Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonundaki, 1250 envanter numaralı yüzük taşı, 12 x 9.3 mm. ölçüsündedir. F1 formunda oval sarı jasper taş üzerinde, Isis-Tykhe'ye Athena, Nike ve Demeter unsurları eklemli pantheistik bir tanrıça figürü bulunmaktadır (**Res. 11**). Tanrıça ayakta başı sağa dönük, vücut cepheden, başında Athena'nın miğferi, sırtında Nike'nin kanatları, yüksek kemerli khiton ve himation giymiş, sağ elinde dikey şekilde dümen ve

11 Benzer örnekler için bkz. Tinh, 1990, 785-786, no. 313c, 313kk, 318a ve 319b.

12 Ayrıntı için bkz. <http://www2.szepmuveszeti.hu/talismans/objekt/search/Isis-Tykhe>; diğer bir örnek için bkz. CBd-3071.

13 Bkz. The Campbell Bonner Database, CBd-3071; diğer benzer Isis-Tykhe örnekleri için bkz., CBd-28; CBd-2230; CBd-3661; CBd-3662 ve CBd-4218 (arka yüz).

buğday başakları tutmaktadır. Buğday başakları ise Demeter'in verimliliğini simgelemektedir (**Res. 11a**). Attik miğferin altından bir saç buklesi veya kurdela ucu enseye uzanmaktadır (bkz. Nardelli, 2005, Fig. 9; Tinh, 1990, no. 307b). Yer çizgisi mevcuttur. Eser, benzer kompozisyondaki örnekler yardımıyla MS 2-3 yüzyıla tarihlenmektedir.

12-) Isis-Tykhe Büstü Betimli Yüzük Taşı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde sergilenen¹⁴, 48-1-74 envanter numaralı Isis-Tykhe büstü betimli yüzük taşı, 10.9 x 8.2 x 3.1 mm. ölçüsündedir. F1 formundaki oval kesilmiş kırmızı jasper yüzük taşı üzerinde, sola dönük, drapeli İsis-Tykhe büstü yer almaktadır. Tanrıçanın saçları kalın bir örgü ile çepeçevre dolanarak ensede toplanmıştır. Başın ön kısmında, yarım ay biçimli diadem ve tepede modius taşımaktadır. Kulağında küpe, önünde dikey duran bereket boynuzu ve en altta, sola koşan at veya karaca cinsi bir hayvan vardır (**Res. 12**). Tanrıça'nın yüz detayları çok iyi işlenmiştir. Kırmızı jasper yüzük taşlarının genellikle Kapadokia-Kaisareia atölyesinde üretilmiş olduğu düşünülmekte ve buradaki at figürünün varlığı da yüzük taşının Kappadokia menşeli olduğunu kuvvetlendirmektedir. Bu yüzük taşıdaki ikonografinin bir benzeri şimdiye kadar bilinmemekle beraber, İsis'in benzer özellikteki bazı yayımlanmış örneklerinden tanımaktayız (bkz. CBd-2232, 3239). İsis ile doğrudan ilişkili pek çok özellik yardımıyla bu eseri, Isis-Tykhe olarak tanımlamak mümkündür. Benzer örnekler yardımıyla bu yüzük taşı, MS. 2. yüzyıla ait bir eserdir.

13-) Isis-Tykhe Büstü Betimli Bronz Yüzük: Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde sergilenen¹⁵, 170-6-88 envanter numaralı bronz yüzüğün halkası, 21.7 x 18 mm., taş çapı, 11.6 x 8.9 mm. ölçüsündedir. Kırmızı karnelyan yüzük taşı üzerinde, İki tanrıçanın kombinasyonu şeklinde sola dönük Isis-Tykhe büstü bulunmaktadır. Tanrıça'nın başında yüksek bir modius ve 6 ışın kollu taç bulunmaktadır; pantheistik tanrıça, drapeli olup, saçlar kalın bir örgü ile başı çevrelemiş ve ensede toplanmıştır (**Res. 13**). Ayrıca, kalın çember saç örgüsünden enseye doğru dökülen örülmüş bir saç buklesi omuz üzerine uzanmaktadır. Yüz, göz, burun, ağız ve çene detayları şematik işlenmiştir. Figürün başı üzerindeki şualı taç, İsis Panthea örneklerinde görülmektedir. Yüzük taşı benzer örnekler yardımıyla, MS. 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Ankara Müzelerindeki Gemler Bağlamında Roma İmparatorluk Dönemi'nde Isis-Tykhe Figürünün Kullanımı ve Stilistik Yorumlar

Roma İmparatorluk Döneminde Isis-Tykhe betimli yüzük taşları¹⁶ kişisel mühür ve sihir için kullanılmıştır. Üzerindeki figür Isis ve Tykhe'nin tek gövdede birleştirilmiş halidir. Bu

14 Vitrin 7, no. 20b.

15 Vitrin 7, no. 18.

16 Yüzük taşları ve amuletlerin eski çağ insanının dünyasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu yazılı kaynaklarda da geçmektedir. Örnek olarak Plinius bir eserinde erkeklerin Harpokrates ve diğer Mısır tanrıların ait betimleyen yüzük taşlarını ve amuletleri taşıdıklarını aktarır, bkz: Plinius, NH, 371/41.

genel tanımlama bilim aleminde bu haliyle kabul görmektedir. (Tinh, 1990, 784-786, no. 303-318; Nardelli, 2005, 237-242). Tykhe/Fortuna¹⁷ betimi, Roma yüzük taşlarında en sık karşılaşılan örnekleri oluşturmaktadır. Roma İmparatorluğu içinde kalıcı bir başarıya ve büyük bir yayılmaya sahip olan tanrıçanın bu betimi, Anadolu’da da aynı şekilde kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır. Öte yandan Isis-Tykhe betimli taşlar, müze ve özel koleksiyonlarda en yaygın görülen tipleri oluşturmaktadır.

Yüzük taşları üzerine kazınmış ve esasında Tykhe/Fortuna’yı temsil eden figür, Helenistik Dönemin büyük heykel geleneğinden doğmuştur. Arkeolojik küçük eserlere de yansıyan bu Isis-Tykhe ikonografisi en temel tanımıyla şöyledir: Tanrıça ayakta, başı genelde sağa bakacak şekilde, ağırlığı sol bacak üzerinde, sağ bacağı hafifçe bükülmüş olarak vücut cepheden gösterilmektedir. Tanrıça, yüksek kemerli bir khiton ve himation giymekte ve sağ elinde bereket boynuzu ve solunda dümen tutarken betimlenmektedir. Bereket boynuzu tutan koldan sarkan bir kumaş ucu mevcut, bazı örneklerinde ise dümen tutan sol elde, buğday başağı, haşhaş kozası bulunmaktadır (Nardelli, 2005, 238). Söz konusu ikonografi bu çalışmada ele alınan aynı betimlemeye sahip yüzük taşları için de geçerlidir. (**Res. 3-11**). Pek çok tasvirinde tanrıçanın başında, modius, kobra taç, çift tüylü taç ve lotus taç gibi örneklerden oluşan farklı taç örnekleri bulunmaktadır. Bazı betimlemelerde ise, kola veya bacağı dolanmış yılan, yerde duran sunak gibi Isis’e özgü semboller yer almaktadır. Roma gliptik üretiminde sıklıkla kullanılan bu ikonografik düzen, MS. 2. ve 3. yüzyıllarda yaygın bir hal almıştır. (Nardelli, 2005, 238).

Roma Dünyasında Tykhe/Fortuna ikonografisinin¹⁸ özelliklerini tanımlamada tanrıça’nın kendine özgü pek çok özelliği arasında sayılan bereket boynuzu ve dümen, Cumhuriyet’in sonundan bu yana sürekli olarak kullanılan atribütlerdir. Bu semboller sayesinde tanrıça İmparatorluk Dönemi’nde de kolaylıkla tanınmakta ve söz konusu çalışmamıza konu olan Ankara Müzeleri gemlerinde de bu iki özellik çok sayıda örnekle temsil edilmektedir (Nardelli, 2005, 238 vd).

Bereket boynuzu bilindiği üzere sadece Tykhe-Fortuna ve türevlerinin bir sembolü olmakla kalmamış, diğer tanrı ve tanrıçalar tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Fakat burada fark bereket boynuzu ve dümenin birlikte kullanımında belirginleşmektedir. Öyle ki çalışmamıza konu gemler üzerinde görüldüğü gibi bazı örneklerde bereket boynuzunun kullanımına gerek duyulmazken, dümenin kullanımı varlığını her zaman sürdürmüştür (Nardelli, 2005, 238). Juliopolis buluntusu yüzük taşında ise, tanrıça bereket boynuzu atribütünü korumakla beraber, diğer elinde dümen yerine, patera tutmaktadır (Bkz. Res. 2). Çorum Müzesi’ndeki

17 Fortuna kültü hakkındaki araştırmalar için bkz. Champeaux, 1982; Roma inanç sistemi içerisinde Fortuna’nın yeri ve yayılımı hakkında bkz. Kajanto, 1981, 502-558.

18 Öte yandan Tykhe-Fortuna ikonografisinin farklı versiyonları için bkz. LIMC VIII (I), (Villard- Rausa), 1997, 124-125;138-141.

gümüş kaplama bir Isis-Tykhe heykelciğinde benzer şekilde tanrıça bereket boynuzu ve patera tutar şekilde betimlenmiştir (İbiş, 2021, 82, Res. 16).

Bu sayılan özelliklerin çalışmaya konu gemlerdeki stilistik ve kronolojik değişimine baktığımızda; dümenin konumunun genellikle dikey olduğu (Res. 3-4, 6-11), sadece bir yüzük taşında, dümenin yatay olarak betimlendiği görülmektedir. (Res. 5). Tanrıça, buradaki mavi damarlı sarı jasper taş üzerinde, dümeni yatay şekilde tutarken tasvir edilmiş ve dümenin dip ucu tanrıçanın gerisine doğru uzanmaktadır (bkz. Res. 5). Ankara Müzelerindeki Isis-Tykhe tiplerinde tanrıça sol elinde sözde “şemsiye” biçiminde, dikey şekilde bir dümen tutmaktadır. Bunlar içinde şemsiye şeklindeki dümen ve figürün çok iyi işlendiği iki yüzük taşı dikkat çekicidir (bkz. Res. 4, 10). Bu iki taş özellikleri bağlamında daha erken bir kronolojiye işaret etmekte ve muhtemelen, MS. 2. yüzyıla ait olmalıdırlar. Gemi dümeninin dikey pozisyonda olduğu diğer, 6 yüzük taşının, stilistik ve teknik özellikleri incelendiğinde, 4 ve 10 numaralı yüzük taşlarının kalitesinde olmadığı kolayca fark edilmektedir. Bu 6 yüzük taşında, 4 ve 10 numaralı taşlara göre daha zayıf bir işçilik göze çarpar (bkz. 3, 5-9). Sayıca daha büyük bir grubu oluşturan bu yüzük taşlarının tasvirlerine bakıldığında daha geç bir kronolojiye işaret etmektedirler. Öte yandan bu yüzük taşı grubundaki hem figürlerin hem de diğer sembollerin işlenişlerinde özensiz bir durum dikkat çekmektedir. Bu altı taşın işlenişinde eskinin kaliteli sanatının yerini daha yoksullaşmış modellerin aldığı gözlenmektedir. Bu stilistik ve teknik özelliklere bakıldığında 4, 10 ve 12 numaralı büstlerin merkezi bir atölyede ve yetenekli bir usta tarafından yüksek bir işçilik gözetilerek işlendiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, bu üç taş, MS. 2. yüzyıldan, diğer altı yüzük taşı ise, MS. 3. yüzyıla tarihlenebilir. Söz konusu Ankara gemlerine benzer ikonografik özellikler gösteren Venedik Müzesi’nden bir grup taş bilinmektedir (Nardelli, 2005, 238 ve 239, Res: 5-6). Birbirlerine oldukça uzak iki merkez olsalar da Venedik Müzesi ve Ankara’daki gemlerin stilistik ve ikonografik özellikler yönünden oldukça yakın benzerlikler sunduğu anlaşılmaktadır.

Mısır tanrıçaları arasında önemli bir pozisyona sahip olduğu bilinen tanrıça yukarda sayılan stilistik özelliklerin yanı sıra zaman içinde çeşitli tanrıçaların özelliklerini kendinde toplamış ve böylece daha eklektik bir özellik kazanmıştır. Böylece birden fazla tanrıçanın eklenen çok sayıda özelliği ile birlikte Roma dünyasında en çok karşılaşılan tanrıça figürü, Tykhe/Fortuna’nın, Isis-Tykhe biçiminde betimlenmesidir. Isis-Tykhe’nin bu karışık (sinkretistik) betimlemeleri, kandiller, pişmiş toprak ve bronz adak heykelcikleri ve de en sık şekilde gemler üzerinde kullanılmıştır¹⁹. Bu şekilde farklı inanca ait tanrıalarının özelliklerinin tek bir tanrıça figürü üzerinde görüldüğü örnekler literatürde “*Pantheistik*” tanrıça olarak

19 Tinh, 1990, 311-313, 315, 315a-d, 318, 318a-c; Tinh, 1990, 785-87, no. 307-316, 316a; Öte yandan Campbell Bonner Database’daki örnekler için bkz: CBd-23, 176, 232-33, 623, 738, 746, 750, 1028, 1049, 1262, 1290, 1350, 1586 kil baskı, 1615, 2036, 2046, 2230, 2295, 2566, 2931, 3071, 3114, 3415, 3421, 3428-29, 3661-66, 3668-69, 4029, 4036, 4111, 4158, 4218-19, 4311, 4434; (<http://www2.szeppmuveszeti.hu/talismans/object/search/Isis-Tykhe>).

adlandırılır (Michel, 2001, no. 43). Spier'e göre Pantheistik kadın tanrıça tanımı, tanrıça Tykhe'nin bilinen duruşu üzerine, Athena, Demeter, Nike ve Nemesis gibi tanrıçalara ait atribütlerin kombine edilerek yeni bir form tipolojisi şeklindedir (Spier, 1992, 275). Bu anlayış küçük heykelcikler, sikkeler ve gemler gibi arkeolojik eserlerde de karşımıza sıklıkla çıkmaktadır.

Isis kültleri ve ikonografisi konusunda en önemli uzman olan Tinh, başında modius, iki tüylü tac, lotus tacı, Isis tacı, kobra tacı taşıyan, dümen ve bereket boynuzu tutan, bunun yanında uzun khiton ve himation giyimli, bazen buğday başağı ve haşhaş kozası tutan, bazen de yanında aevli sunak olan bu tipteki tanrıça figürlerini, Isis-Tykhe olarak tanımlamıştır (Tinh, 1990, 784-786, no. 303-318). Tinh bunları da yine farklı özelliklerinden yola çıkarak aşağıda sıralandığı şekliyle üç ana grup halinde sınıflandırmaktadır.

Bu üç gruptaki örnekler şunlardır:

a) Isis düğümlü elbise giyenler.

b) Isis düğümü olmayan elbiseli olanlar.

c) başında modius, lotuslu taçlı, inek boynuzlu ve dolunaylı taçlı, yanında apis öküzü, önünde aevli sunak, sağ elinde dümen tutarken sol elinde inek başı veya şahin tutan tipler.

Tinh, Isis'e ait bu örnekleri ikonografik olarak tahlil etmiş ve sonuç olarak bu farklı özellikler sunan bu grupları "Isis-Fortuna/Tykhe" betimli örnekler olarak isimlendirmiştir (Tinh, 1990, 784-786).

Isis-Tykhe gem örnekleri için bir başka ana referans kaynağımız Arpad Miklos Nagy'in organizatörlüğünü yaptığı Cambell Bonner Database sayfasındaki açık erişim eserler grubu oluşturmaktadır²⁰.

Çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz oyma süs taşlarından ilkinde, Isis'in pantheistik olmayan ve amulet olarak kullanılan sade bir betimi bulunmaktadır. Katalogdaki 11 numaralı yüzük taşında ise, Isis-Tykhe'ye, Athena, Demeter, Nike'nin unsurları da eklenerek dördü bir pantheistik tanrıça oluşturulmuştur.

Yukarıda LIMC V'de Tinh'in sınıflamasına sadık kalarak burada incelediğimiz Isis-Tykhe betimli yüzük taşları, günümüzde birçok araştırmacı tarafından, Isis özellikleri görülmeden sadece Tykhe diye tanımlanarak yayımlanmaktadır. Yüzük taşları konusunda ülkemizde yapılmış yayınlarda, Isis-Tykhe olması gereken figür, eksik bir şekilde sadece Tykhe olarak tanımlanmaktadır.

20 <http://cbd.mfab.hu/Isis-Tykhe> diye arandığında karşımıza 45 gem örneği çıkmaktadır.

Türkiye'nin ilk kapsamlı gem kataloğu, Erimtan koleksiyonundaki yüzük taşları kitabı olup, söz konusu yayında²¹, 12 yüzük taşı, Tykhe figürlü olarak tanımlanmıştır (bkz., Konuk-Arslan, 2000, no. 77-88). Örneklerine bakıldığında Tykhe olarak tanımlanan bu eserlerin şimdi Isis-Tykhe oldukları rahatlıkla söylenebilmektedir²². Erimtan koleksiyonu gemlerinde, khiton ve himation giyimli, dümen ve bereket boynuzu tutan tanrıça figürleri, başlarında buldukları taç şekilleri ve farklı semboller taşımaları dolayısıyla, Tinh'in, Isis-Tykhe tanımlamasına uymaktadırlar. Örneğin, Erimtan kataloğu 78 numaralıda Tykhe'nin başında çift tüylü Isis taç, 81 numaralıda lotus taç, 84 numaralıda çift tüylü taç, 85 numaralı, elinde buğday başağı ve haşhaş tutuyor, 86 numaralı, buğday başağı, 87 numaralı, oturan Tykhe elinde buğday başağı (bkz. CBd-4311) ve haşhaş kozası tutmaktadır. 88 numaralı ise, Nike tarafından taçlandırılıyor ve lotus taçlı, bereket boynuzu ve dümen tutmaktadır (bkz. CBd-4311).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi Takılar kitabında bir yüzük taş üzerindeki tanrıça figürü, Tykhe olarak tanımlanmıştır (Bingöl, 1999, 157, no. 172). Tarafımızca bu figürün, Tykhe olmadığı, Isis olduğu yakın zamanda yayımlanan bir makalede belirtilmiştir (bkz. Arslan-Yeğin, 2021, 121-122, lev. 1-1a).

Yakın zamanlarda, ülkemizde, yüzük taşları konusunda yapılmış araştırma ve yayınların artması şüphesiz memnun edici bir gelişmedir. Bu çalışmalarda Isis-Tykhe olarak tanımlanması gereken tiplerin eksik adlandırma ile sadece Tykhe olarak betimlendiği görülmektedir.

Gem konusunda Türkiye'deki yayınların azlığı göz önüne alındığında İzmir Müzelerindeki gemleri konu alan bir çalışmanın yapılması şüphesiz önemlidir. Söz konusu yayında 34 numaralı katalogda yer alan ve kadın figürü olarak tanımlanan figürün Isis-Tykhe olduğu anlaşılmaktadır (Lafli 2012, kat no 34). Bu çalışmada yine 97 katalog numarasına sahip olan eser üzerindeki figürlerin, sembol ve diğer betimlerin de yeniden ele alınması gerekir. (Lafli 2012, kat no 97). Öte yandan söz konusu çalışmada 97 katalog numarası ile ele alınan eser ile bizim çalışmamızda Resim no 9 ile incelenen eser arasında yakın ikonografik benzerlikler yer almaktadır. Ayrıca aynı çalışmada 103 katalog numarasına sahip yüzük taşında Tykhe olarak tanımlanan figürün Isis- Tykhe olarak verilmesi yerinde olacaktır. (Örnek için bkz. Lafli 2012, no 103)

Haluk Perk Koleksiyonu Gemleri konulu, bir makale yakın bir zamanda yayımlanmıştır (Gülbay, 2017). Söz konusu bu makaledeki, 26, 64-65 katalog numaralı 3 yüzük taşının üzerindeki figürler, Tykhe olarak tanımlanmıştır (Gülbay, 2017, no. 26, 64-65). Bu üç yüzük

21 Konuk-Arslan 2000, bkz., no. 77-88 (Tykhe betimli yüzük taşları).

22 Bkz. <http://www2.szepmuveszeti.hu/talismans/object/search/Isis-Tykhe>, CBd-23, 176, 232-33, 623, 738, 746, 750, 1028, 1049, 1262, 1290, 1350, 1586 kil baskı, 1615, 2036, 2046, 2230, 2295, 2566, 2931, 3071, 3114, 3415, 3421, 3428-29, 3661-66, 3668-69, 4029, 4036, 4111, 4158, 4218-19, 4311, 4434.

taşındaki figürlerin de tanrıça Isis'e ait pek çok atribütü temsil ettiği için Isis-Tykhe olarak tanımlanması tarafımızdan önerilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirmeler

Ankara'daki bir grup yüzük taşını inceleyen bu çalışmada bazı ikonografik sahne ve semboller tekrar ediyor gibi görünse de tanrıçanın gemler üzerinde Isis-Tykhe şeklinde ayakta betimlenişi varlığını korumaktadır. Öte yandan tanrıça ile büyümlü bir düzenleme arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturan buğday, haşhaş ve buğday başakları gibi sembollerin eklenmesi önemli bir yeniliktir (Nardelli, 2005, 239). Yani Tykhe'de iyi bir hasat için ipucu olan bu özelliklerden buğday ve haşhaş başağı, 4 ve 6 numaralı taşlarda, doğrudan buğday başakları ise, 3 ve 11 numaralı yüzük taşlarında çok belirgin olarak ortaya konulmuştur. Birden fazla tanrıçaya ait farklı özellikler örneğin; Athena'nın miğferi, Nike'nin kanatları ve Demeter'in buğday başaklarıyla tasviri sarı jasper yüzük taşındaki Tykhe betimlemesiyle kaynaştırılmıştır (**Res. 11**). Sarı jasperde, dikey durumda olan iki buğday başağı anlaşılır şekilde işlenmiştir. Ancak taş üzerindeki hatalı oyma işçiliğinden kaynaklanan ve bir diğer başağı ait olduğu düşünülen başka bir sembolün varlığı göze çarpar. Taşın sağ kenarında, sağa ayrılan dalın ucunda kenarı yuvarlak bir nesne görülmektedir. Alt kenarı görülen bu nesnenin haşhaş kozası olduğu düşünülmektedir. Buğday ve haşhaş başağı tutan aynı ikonografi, Juliopolis Isis-Tykhe'sinde de bulunmaktadır (**Res. 3**). Sarı jasper yüzük taşının yüzeyinde, demir patina izleri görülmekte ve bu nedenle yüzük taşının halkasının demir olduğu anlaşılmaktadır. Pantheistik Isis-Tykhe figürünün, çok şematik ve kaba işlenmesinden dolayı eser, MS. 3. yüzyıl sonlarından olmalıdır.

Erimtan koleksiyonundaki 10 numaralı yüzük taşındaki oyma işçiliği ve modelleme yüksek bir sanata işaret etmektedir. Altın yüzük üzerinde, yüksek ve sekiz köşeli kesilmiş jasper yüzük taşında, Isis-Tykhe, başında yüksek bir kalathos, kısa kollu uzun khiton giymiş ve dümen tutmaktadır. Dümen tuttuğu koluna dolanmış bir yılan ve ayrıca elbisesinin kalça kısmına dolanmış üç yılan figürü bulunmaktadır. Taş üzerine ters olarak kazınmış, Grekçe, Asklepiodotos'un (mührü) ifadesi bu taşın kişinin mührü olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Tanrıça'nın başındaki yüksek modius, koluna ve kalçasına dolanmış yılan gibi semboller tamamen Isis'e ait özelliklerdir (bkz. Tinh, 1990, 785-786, no. 313c, 313kk, 318a ve 319b; CBd-3071). Çok itinalı bir oyma işçiliği gösteren Erimtan yüzük taşı, MS. 2. yüzyılın ortalarından olmalıdır.

Tykhe/Fortuna'yı temsil eden sayısız oyma yüzük taşları göz önüne alındığında, tanrıça'ya Galatia ve Kappadokia civarında geniş bir bölgede ciddi bir tapımın olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan yine bu taşlar takan kişinin kötü ruh ve olaylardan kurtuluşunda da önemli rol oynamakta ve koruyucu ve iyileştirici bir işlev de taşmaktadır.

Ankara Müzeleri koleksiyonunda bulunan gemler için bir mühür (gliptik) üretim merkezinin varlığını eldeki verilerden önermek mümkün gibi gözükmektedir. Şimdiye kadar tespit edilen örneklerin teknik ve stilistik ikonografisine baktığımızda Galatia'da Ankyra'da ve Kappadokia'da Kaisareia'da bir üretim atölyelerinin olabileceğinin kanıtları bulunmaktadır. Örneğin, kataloğun 9 numaralı İsis-Tykhe ve Ma betimli yüzük taşı üzerinde, Kaisareia'daki Erciyes Dağı agalmasını ve bölgenin ismini aldığı ünlü Kappadokia atını görmekteyiz. Erciyes Dağı agalması ve at betimli gemler dünyanın birçok müze ve koleksiyonuna yayılmış durumdadır. Ayrıca Ankara civarında yapılmış nekropol kazılarında çok sayıda gem buluntusu ele geçmiş ve bunlardan Gordion Nekropolü (Goldman, 2014) ve Juliopolis Nekropolü buluntularının bir kısmı yayımlanmıştır (Arslan ve diğ. 2010, 271-304; Arslan-Zoroğlu, 2011, 12-13; Arslan ve diğ. 2012, 169-188; Arslan-Metin, 2013, 27-35; Arslan, 2013, 107-123; Arslan, 2013a, 73-99). Juliopolis zinet eşyalarının (takılarının) tümü henüz yayımlanmamış olup, 2009 ve 2012 yılları buluntularının yayın çalışmaları tarafımızca sürdürülmektedir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonundaki gemlerin bir kısmı ise, 1999 yılında “*Antik Takılar*” başlığı altında yayımlanmıştır (Bingöl, 1999).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin zengin gem koleksiyonundaki yüzük taşlarının bir kısmı tematik unsurları göz önüne alınarak tarafımızdan yayımlanmaktadır (Arslan, 2013, 10-123; Arslan, 2013a, 73-99; Arslan-Delikan, 2021, 41-44, no. 7-21; Arslan-Delikan, 2021, 41-42; Arslan-Yeğin, 2021). Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonundaki yüzük taşlarının büyük çoğunluğu, 2000 yılında bir katalog halinde yayımlanmıştır (Konuk-Arslan, 2000). 2000 tarihinden sonra Erimtan koleksiyonuna dahil olanlar da burada olduğu gibi tematik konularına göre yayımlanmıştır (Arslan-Delikan, 2021, 41-42). Ayrıca bazı yüzük taşlarının da yayın çalışmaları devam etmektedir.

Yayımlanmış örneklerin incelenmesi neticesinde, Ankara gemlerinde bir “yerel tip” in varlığı söz konusu olmakla beraber daha fazla araştırılması ve yeni veriler ışığında özel ve kamu müzelerindeki tüm gliptik koleksiyonlar; özellikle Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki koleksiyonun yayımlanmasından sonra, bazı parçalar teknik, üslup ve gemolojik özelliklerine göre ayırt edilebilirler. Yayımlanmış örnekler göz önüne alındığında, özellikle Isis-Tykhe betimli yüzük taşlarında, kırmızı karnelyan, kırmızı jasper ve kalsedon taşının tercih edildiği görülmektedir.

Yayımlanmış yüzük taşları ve amuletler üzerindeki Isis-Tykhe betimlemeleri incelendiğinde bunların ayakta duranlar ve oturanlar şeklinde iki gruba ayrıldıkları görülmektedir. Öte yandan büst olarak adlandırılan herhangi bir grup ya da sınıfa değinilmediğini de burada belirtmek gerekir. Bu çalışmada ilk kez Isis-Tykhenin büst olarak betimlenen örneklerine yer verilmiştir (bkz. **Res. 10-11**). Böylece bu çalışma ile Isis-Tykhe büstü betimli bu iki yüzük taşı gemma ikonografi literatürüne dahil edilmiştir. Yayımlanmış örnekler incelendiğinde, Isis-Tykhe betimli bu eserlerin çok farklı ve çeşitli ikonografilerde karşımıza çıktığı

anlaşılmaktadır (Nardelli, 2005)²³. Bu ikonografik sahneler detaylandırıldığında eserlerde sadece Isis ya da Tykhe'ye ait çeşitli özelliklerin ötesinde birbirinden farklı pek çok Grek ve Roma tanrıçalarına ait özelliklerin kombinasyonlarının görüldüğü tespit edilmiştir. Bu yeni tipolojideki eserler “Pantheistik” formulu örnekler olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada ele alınan eserlerin de Isis'in Roma İmparatorluk Dönemi'nde tanrıça Tykhe'nin çeşitli özelliklerini yansıtan örnekleri temsil ettiği tarafımızdan önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım – M.A., Y.E.; Veri Toplama- S M.A., Y.E.; Veri Analizi/Yorumlama- M.A., Y.E.; Yazı Taslağı- M.A., Y.E.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- M.A., Y.E.; Son Onay ve Sorumluluk- M.A., Y.E.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Çalışmada kullanılan görsellerin dijital düzenlemeleri için Arkeolog Oğuzhan Erdoğan'a teşekkür ederiz.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- M.A., Y.E.; Data Acquisition- M.A., Y.E.; Data Analysis/Interpretation- M.A., Y.E.; Drafting Manuscript- M.A., Y.E.; Critical Revision of Manuscript- M.A., Y.E.; Final Approval and Accountability- M.A., Y.E.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgment: We thank archaeologist Oğuzhan Erdoğan for the digital editing of the images used in the study.

Kaynakça/References

Elektronik Kaynaklar

cbd Campbell Bonner Database: <cbd.mfab.hu>

Modern Kaynaklar

Arslan, M., Metin, M., Cinemre, O., Çelik, T., Devocioğlu, U. (2010) Juliopolis Nekropolü 2009 Yılı Kurtarma Kazısı. 19. MKKS, 271-304.

Arslan, M., Zoroğlu, C. (2011). Kayıp Kent Juliopolis'in Büyücüsü Abraksas, Aktüel Arkeoloji 22, 12-13.

Arslan, M., Metin, M., Cinemre, O., Çelik, T., Türkmen, M., (2012). Juliopolis Nekropolü 2010 Yılı Kazı Çalışmaları. 20. MKKS 2012, 169-188.

Arslan, M., Metin, M. (2013). *Juliopolis*. Ankara.

Arslan, M. (Ed.) (2013). The Museum of Anatolian Civilizations: A Guide to Ankara Throughout the Ages. Ankara.

Arslan, M. (Ed.) (2013a). The Museum of Anatolian Civilizations: A Guide to the Classical Ages of Anatolia. Ankara.

Arslan, M., Yeğin, Y. (2021). Ankara'dan Isis ve Harpokrates Betimli Sihirli Yüzük Taşları ve Amuletler. *Seleucia XI*, 113-136.

23 Tykhe/Fortuna betiminin arkeolojik eserlerin Roma dönemi mühür örnekleri başta olmak üzere pek çok küçük arkeolojik eser üzerinde görüldüğü tespit edilmiştir.

- Arslan, M., Delikan, B. (2021). Ankara ve Çevresinde Bulunmuş Olan Oktagonal Yüzük Taşları: İncelemeler ve Yorumlar Octagonal Gems Found in Ankara and the Surrounding Region: Reviews and Remark, V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı, Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar, 14-16 Kasım 2019, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Prof. Dr. Aymelek Özer Onuruna Bildiriler Kitabı, İstanbul: Ege Yayınları, 37-58.
- Bingöl, I. (1999). Antik Takılar: Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesi.
- Champeaux, J. (1982). Fortuna, Le culte de la Fortune a Roma et dans le mond romain I, Roma.
- Goldman, A. L. (2014). The Octagonal Gemstones from Gordion: observations and interpretations. *Anatolian Studies*, 64, 163- 197.
- Gülbay, O. (2017). Haluk Perk Arşivi İntaglio ve Cameo (Yüzük Taşları) Koleksiyonu. *Arkeoloji ve Sanat*, 156, 199-210.
- Kajanto, I. (1981). Fortuna in: ANDRW, II. 17.1, Berlin.
- İbiş, R. (2021) “Çorum Müzesi’nden Bazı Pers, Hellenistik, Roma Dönemi Eserler ve Düşündürdükleri *Byzas* 26, 69-106.
- Konuk, K., Arslan, M. (2000). *Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri: Yüksel Erimtan Koleksiyonu- Ancient Gems and Finger Rings from Asia Minor: The Yüksel Erimtan Collection*, Ankara.
- Lafı, E. (2012). İzmir Müzesi’ndeki İntaglio ve Cameo Örnekleri: Ön Değerlendirmeler. *Arkeoloji ve Sanat*, 140, 133-154.
- Michel, M. (2001). *Die magischen Gemmen im Britischen Museum I-II* (Hrsg. P.u. H. Zazoff), London, 2001.
- Michel, S. (2004). *Die Magischen Gemmen*, Akademie Verlag, Berlin.
- Nardelli, B. (2005). Religious Testimonies Found On Roman Gems From Dalmatia Kept İn The Archaeological Museum İn Venice. M. Sanader And A. Rendić Miočević (Eds.) The Proceedings Of The 8th International Colloquium On Problems Of Roman Provincial Art, Zagreb.
- Plinius, *Naturalis Historia*, (Çev. R. Rackham), The Loeb Classical Library, Cambridge 1938.
- Spier, J. (1992). *Ancient Gems and Finger Rings: Catalogue of the Collections of the J. Paul Getty Museum*. Malibu, California: J. Paul Getty Museum.
- Tinh, T. T. (1990). “Isis”, *LIMC* V/1-2: 761-796, Zürich-München.
- Villard, L. (1997). “Tyche”. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* VIII/1-2. 115-125.

Resimler

Resim 1: Isis Betimli Amulet.

Resim 2: Isis-Tykhe Betimli Gümüş Yüzük.

Resim 3: Isis-Tykhe Betimli Bronz Yüzük.

Resim 3a: : Isis-Tykhe Betimli Bronz Yüzük Baskısı.

Resim 4: Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı.

Resim 5: Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı.

Resim 6: Isis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı

Resim 7: İsis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı.

Resim 8: İsis-Tykhe Betimli Yüzük Taşı.

Resim 9: İsis-Tykhe ve Ma Betimli Amulet.

Resim 10: İsis-Tykhe Betimli Altın Yüzük.

Resim 11: Isis-Tykhe-Athena-Demeter-Nike Kombinasyonu Betimli Yüzük Taşı.

Resim 11a: Isis-Tykhe-Athena-Demeter-Nike Kombinasyonu Betimli Yüzük Taşı.

Resim 12: Isis-Tykhe Büstü Betimli Yüzük Taşı.

Resim 13: Isis-Tykhe Büstü Betimli Bronz Yüzük.